

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК В ЕПОХУ ЗМІН: РЕФОРМУВАТИСЯ ЧИ НЕ РЕФОРМУВАТИСЯ?

Реформи починаються там,
де кінчаються гроші
Борис Немцов

Вадим Локтєв
доктор фіз.-мат. наук,
професор,
академік НАН України,
академік-секретар Відділення
фізики і астрономії
НАН України,
м. Київ

Незважаючи на мудру пересторогу Конфуція «Не дай вам Боже жити в епоху змін», невблаганний час невпинно і стрімко летить вперед, руйнуючи добре забуті або існуючі старі ідеали та зводячи нові, які стають маркерами трансформацій всього і вся у нашому особистому, професійному і громадському житті. Не знаю, чи так, проте припускаю, що стародавній китайський філософ мав на увазі перевертання суцільної піраміди, коли (умовно) перші стають останніми і навпаки, що психологічно сприйняти непросто. Крім того, ми, зазвичай, живемо не в епоху змін, а в епоху після них, і наразі вони відбуваються настільки швидко, що відчуються суцільним безладом. Проте, за своєю природою, ми маємо звичку сподіватись, що все у житті йде до кращого, навіть коли здається, що ми потрапили в глухий кут, хоча насправді знаходимося на крутому повороті, від якого починається нове життя. Так і тепер, у послідовності неспокійних днів, що йдуть за президентськими перегонами, ми опинилися у періоді «після», коли перед нами вкотре замаячило вже знайоме запитання: «Коли ж почнуться давно очікувані зміни», які мають покращити життя вже сьогодні. Розпуск Верховної Ради оголошений, вибори призначені, а от про НАН України поки не чути, але, боюсь, це – лише «поки».

Травень 2019 року ознаменувався подією великого масштабу, для країни майже доленосною, – обранням нового Президента України. 21 липня 2019 року відбудуться не менш значимі парламентські вибори і, зрозуміло, що їхні результати не можуть не торкнутися діяльності усіх секторів української економіки взагалі і науково-освітньої сфери зокрема. Причому можливі зміни, які, як на мене, є неминучими (або мають бути такими), загрожують вилитись у так звані «реформи», щодо яких ніхто не має жодних ілюзій, оскільки в повітрі витає ідея, що Академія наук як державна структура себе давно зжила й підлягає ґрунтовній ревізії. І про це говорять, ігноруючи, що НАН України, пройшовши нелегкий, часом трагічний, столітній шлях, завжди працювала, як «раб на галерах», і ні на мить не припиняла своєї діяльності ані в період Другої світової війни, ані в останні роки за умови практично нульового за стандартними міжнародними нормами фінансування.

До деякої міри, це не виглядає дивним, бо зовсім не важко перелічити ймовірні причини, через які чиновники від науки, а також ряд народних обранців висловлюють і «виправдовують» пропозиції щодо розгону академії, або, як вони це формулюють тактовніше, «припинення її діяльності у старій схемі». Звісно, моя думка з цього приводу – думка ординарного дійсного члена Національної академії наук – далеко не така авторитетна, як думки працівників Кабміну або МОН України, депутатів ВР України, і може ними та й будь-ким нехтуватися, але не озвучити своє ставлення до подібних намірів вважаю було б неправильним¹.

¹Ці мої міркування дещо доповнюють висловлені раніше (див. «Вісник НАН України», № 5, 2019).

Взагалі-то можна назвати цілу низку причин негативної оцінки роботи Академії і їх дійсно чимало, проте основні, на мій погляд, такі:

Перша полягає в тому, що НАН України є хіба що не єдиною в країні самоврядною організацією і, більше того, завзято відстоює своє право на певну незалежність у прийнятті рішень стосовно власної діяльності, коли всі інші державні інституції в той чи інший спосіб міцно вбудовані в тонко від'юстировану багатьма чиновничими поколіннями адміністративну вертикаль, у якій цінується не креативність мислення, а безмовна слухняність і виконавчий хист. Навпаки, та ж самостійність, посилена природною для вчених (через їхні самоповагу і виховану попередніми поколіннями присутність особистої позиції) відчутною незговірливістю, очільниками й апаратами різних відомств розглядаються як непорядок.

Друга є прямим наслідком першої і полягає у підозрі, яка, в принципі, небезпідставна, що потенційно Академія може бути джерелом непокори, вільнодумства та інтелектуальної протидії, проти яких жодних легітимних запобіжників влада не має, тому шляхом все наростаючого бюрократування не припиняє спроб перетворити цю структуру на звичайну, вибачте, «контору», яка складає плани, пише звіти і, прирівнюючи роботу кожного наукового співробітника до, наприклад, токаря за верстатом, точно фіксує години його перебування у науковому пошуку – коротше, займається базграниною.

Третя причина, якій, за великим рахунком, заперечити теж складно, – це відкрите звинувачення НАН України у регресі, масштаби та гострота небезпеки якого всіма нами явно недооцінюються, але відповідальним за таке її становище кожна сторона, як це і буває, вбачає свого візаві: держава – академію з її небажанням змінюватись або самореформуватись, і тут нам протиставити дійсно нічого, а НАН України – ешелони влади на чолі з їхніми першими особами до самого верху, які ніяк не зрозуміють, що престиж країни має спиратися не лише на «нескінчені», як вони собі хибно уявляють, сировинні ресурси, вивіз (чи транзит), а в принципі, вичерпні корисні копалини або, у кращому випадку, напівфабрикати з малою додатковою вартістю, а й, насамперед, на високотехнологічну, інноваційну економіку, існування і розвиток якої неможливі без передової науки, що повинна розглядатись як одна з ключових галузей² і жодним чином не сферою послуг.

Нарешті, є ще одна, **четверта**, проте найболючіша причина, що вже набила оскому (як-то кажуть, *last but not the least*), різко контрастуюча з відповідними тенденціями у розвинених країнах³, – це довготривале критичне недо-

фінансування, яке мати справжню науку по суті не дозволяє, а утримання наявної робить почасти безглуздим. І, якщо бути відвертим, то стосовно останньої «дилеми» невідомо, чи дійсно бракує грошей, чи дати їх шкода. Як би там не було, наукова сфера ледь животіє і потерпає від кожної дії «верхів», що носить недружній «реформаторський» присмак і, як правило, є анонімною, бо авторів чи ініціаторів ніхто не знає, тому конкретна дискусія з ким би то не було практично унеможливлена.

Перші дві причини я б визначив як, до певної міри, «політичні», які скільки-небудь серйозного обговорення не потребують, бо є нічим іншим, ніж правдоподібними гіпотезами. Третя – «конфронтаційна» і, як на мене, доволі природно пояснюється тим, що академія, довгі роки будучи лояльною і покірною до провокативних дій влади⁴, а також демонструючи показну готовність до відданого і раболіпного служіння будь-якому діючому режиму або його апостолам, виховала у представників влади почуття впевненості, що їхня брутальна некоректність і необов'язковість у стосунках з нами безкарні і нічим їм не загрожують. А ми, на жаль, не змогли (чи не визнали за потрібне) використати поточний і найбільш скрутний з точки зору завдань науки період для розроблення і наступального (а не пасивного!) представлення владі та громадянському суспільству власної версії Стратегії сталого розвитку не тільки зокрема академії, а й України в цілому шляхом її перерворення на засадах ґрунтовної підготовки достатньої кількості гарно освічених професіоналів у конкурентну, високорозвинену, прогресивну країну XXI-го століття, спроможну дістатися до «золотого мільярду».

Мушу при цьому звернути увагу ініціаторів написання Стратегії, що вона вимагає не гарних людей або погонів, а толкової групи відданих справі фахівців зі стратегічним мисленням, що люблять «не себе в науці, а науку в собі», готові бути не політиками, яких хвилюють вибори, а державними діячами, які думають про наступні генерації і добре розуміють що будь-яке бажане покращання часто випереджається проміжком часу, коли може бути й не надто комфортно, але заради мети свідомо йдуть на певні непопулярні заходи. І наукова сфера тут не виняток – далеко не всі (особливо науковці старшого віку), пропускаючи можливі негаряди через себе, погодяться терпіти і вірити, що прогресивні зміни не забаряться у нескінчений час. Тому для просування Стратегії у свідомість широких мас нам бракує впізнаваних, беззаперечних наукових і суспільних авторитетів, мудрості, гідності і бездоганне реноме яких були би сильнішими за підступні антиакадемічні промови та метушливі вчинки бюрократів, кого б вони не уособлювали⁵.

² Мушу зробити, хотілося б думати, обнадійливу ремарку: 20 травня 2019 р. інавгурований Президент України **Володимир Зеленський** вже 23 травня виступив на ІТ-Форумі в Києві, де визнав, що без власних просунутих інформаційних технологій годі й говорити про сучасний рівень будь-якої країни. Висловлю надію, що надалі подібні його уявлення про роль айтишників включатимуть і вчених в цілому, причому не у загальних висловлюваннях, а саме українських вчених і науки в Україні...

³ Наприклад, 17 квітня 2019 р. Європейська Комісія схвалила рішення про виділення 100 млрд. євро (!) на наукові дослідження, які проводитимуться у країнах ЄС у наступні 7 років. Що ж, можна лише позаздрити нашим західним колегам і партнерам.

⁴ Наведу приклади останнього часу: відсутність заяви щодо неправомірності присудження колегією МОН України докторського ступеня **Катерині Кириленко**, невтручання в абсурдний судовий процес і непідтримка (хоча б моральна) **Ірини Єгорченко**, непростима байдужість до боротьби переважно молоді наукової громадськості з плагіатом і академічною недоброчинністю, які при обурливому потуранні МОН України демонструють різні особи, що будь-яким способом хотіли отримати науковий ступінь. При цьому я розумію, що сваритись з владними структурами нерозумно і загрожує небезпечними наслідками, але й невтручання в усе, що вони вчиняють, веде лише до репутаційних втрат.

⁵ Боюсь, що зазначена відсутність, крім об'єктивних етіологічних обставин, має й суб'єктивну, бо давно помічено, що поряд з потужною неординарною постаттю рівновеликі особистості внаслідок неприродного відбору майже ніколи не формуються і сформуватися не можуть, чому всі ми є свідками вже на протязі кількох десятиліть.

Доречно також додати, що коли не маєш фігур необхідного масштабу, котрі не відчувають страху, перебуваючи в опозиції до влади, треба клопотати про створення навколо себе добре чутного інформаційного шуму, без якого ми також програємо навіть ар'єргардні бої за науку та її носіїв, чим ще сильніше укріплюємось у думці пересічного громадянина як ні на що не здатні слабаки, хоча, не виключено, він чекав би від нас – поважного зібрання інтелектуальної еліти – дещо іншого, а саме лідерства і напористості у демократичних вільних дискусіях щодо вибору вектора конче необхідних країні соціально-економічних трансформацій, в яких знаходяться компроміси між протилежними ідеями або позиціями, завдяки повазі до права кожного на свою думку, навіть якщо вона не співзвучна зі власною.

Нічого подібного поки що не відбулося, і як наслідок почало і продовжує робитися усе можливе, щоб довести українській спільноті марність і нежиттєздатність такої державної структури, як національна академія, зокрема й через встановлення заробітної платні науковців на такому мізерному рівні, що її соромно назвати друзям або знайомим, і на яку нормально прожити не можна. І це добре відомо тим, хто, тільки-но відкриваючи двері у доросле життя, хотів би ступити на науково-дослідницьку стежку, чого в результаті не здійснює. Скажу більше: незважаючи на неодноразові сердиті листи на ім'я Президентів, Прем'єрів, голів ВР України, а також безліч «конструктивних діалогів» із народними депутатами та «щирі» обіцянки поіменованих можновладців неодмінно врахувати прохання вчених щодо підвищення їхнього статусу в державі завдяки передбаченню необхідної цифри у найближчому бюджеті, досягти схвалення цього, вирішального для безперебійного функціонування академії, акту забезпечення її діяльності та покращання благополуччя тих, хто вивчає природу, не вдалося.

Що ж стосується обраних до Академії її членів, що мають додаткову (між іншим, дуже скромну) стипендію, серед яких чимало фундаторів славнозвісних наукових шкіл, то вони нерідко обзиваються «науковими корупціонерами і маразматиками з клубу вже не дуже адекватних існуючим реаліям запеклих совкозаврів», як висловився один співробітник нашого інституту після кількарічної роботи на Заході, додавши, що новими ідеями вони (тобто члени-кореспонденти і дійсні члени НАН України) через, здебільшого, далеко не юний вік, не цікавляться, на світову науку жодного впливу не мають, а вона, у свою чергу, їх практично не бачить (див. Рис. 1, що достатньо резонно демонструє відносно невелику кількість українських дослідників з індексами Гірша 20+).

Як підсумок такого, вкрай безцеремонного, припущення, що наведені, щонайменше нечемні, а насправді у своїй більшості несправедливі заяви відповідають дійсності, набула популярності теза, яка неявно містить і варіант омолодження кадрового складу академії, про зміну «локації» науки та перенесення її до вишів, оскільки за поширеною точкою зору немає країни, де б наука розвивалася у подібній академічній формі, бо вся сконцентрована саме у вишах, що, як мінімум, є напівправдою, позаяк великі неуніверситетські структури – чи то центри, чи то інститути, об'єднані у дослідницькі товариства, подібні до нашої академії, чи то окремі коштовні з чисельним штатом інженерні споруди типу прискорювачів або телескопів – існують практично в усіх країнах, де наука, на відміну від вітчизняної, процвітає. Згадаймо такий безперечний факт, що є країни – скажімо, КНР, – де науково-освітня інфраструктура, фактично подібна до нашої, ілюструє завидну результативність. Отже, вважаю, що переконливих і достатніх підстав для пропозиції щодо перенесення науки з академії в університети немає. Окрім того, багато чого залежить від історії та традицій, чим теж нехтувати небезпечно.

Рис. 1. Діаграма розподілу українських вчених за індексом Гірша

До речі, цікаво, що ситуація, яка наразі склалася, не нова, а питання, де розвивати науку – в університетах або у спеціально створених і об'єднаних в одну систему окремих профільних академічних установах – стояло і перед першим президентом НАН України, який, до речі, єдиний з представників наукової сфери потрапив на банкноту України (Рис. 2), видатним вченим та мислителем **Володимиром Івановичем Вернадським** ще понад 100 років тому, що він яскраво описав у своїх «Нарисах з історії Академії наук». Зокрема, він відмітив, що упродовж століть організація наукової справи в тій чи іншій країні була проблемою і для її урядових кіл зокрема, і для суспільства в цілому, бо вони не могли второпати принципову різницю між навчальним закладом і академією, розглядаючи останню як «непотрібну розкіш або примху». Але передові уми Європи із середовища вчених, обговорюючи найбільш придатну для науки траєкторію її успішного розвитку, схилилися до необхідності створення саме академій, в яких проведення наукових досліджень у певних напрямках і здобуття нового – передовсім фундаментального – знання були б головною метою.

Саме такий шлях обрав В.І. Вернадський для Української академії наук – академії, що знаходиться під надійним патронатом держави і утримується нею. Тепер же, коли НАН України відзначила своє 100-річчя (сподіваюсь, не останнє), можна пишатися тим, що її засновник не помилився, а академія, незважаючи на неодноразову зміну пануючого в Україні суспільно-політичного ладу, щоразу знаходила в її житті своє достойне місце.

Звісно, є й інші сценарії перебудови академічної структури, які, наприклад, надають перевагу «розлученню» академії та її установ із втратою нею адміністративних функцій і перетворенню обраних до неї членів у клуб, як це шість років тому сталося в Росії. Очікуваних змін це явно не принесло, принаймні поки що вважати тамтешню реорганізацію успішною не випадає. Проте мене не цікавить сценарій того чи іншого нашого реформування, оскільки мало хто тверезо уявляє, що фактично треба реформувати, тобто вихідний стан академії, які її проблеми вимагають першочергового розв'язання і які задачі на неї мають бути покладені.

Рис. 2. Сподіваємось, що випуском нової, найвищої за номіналом, 1000-гривневої купюри із зображеннями В.І.Вернадського і історичної будівлі Президії НАН України, не обмежаться знаки глибокої поваги держави до науки і вчених

Тому, як на мене, спочатку треба зрозуміти витoki нашого наперед підозрілого ставлення до будь-яких змін і що їх гальмує в принципі. Маю, насамперед, на увазі, що перебудовою, попри досудж розмови, ми незалежно від її змісту або взагалі не переймаємось, або, якщо й згадуємо, то лише не більше, ніж в уяві, подумки, а якщо хтось і припустить хоч який-небудь опір зовнішнім тиску чи намірам, то може тихо зізнатися собі, що коли якась протидія і виникне, то буде або дуже млявою, або взагалі непомітною на теренах України акцією. Подібну, доволі невиразну, нашу поведінку можна, на мою думку, пояснити тим, що наміри «проти-лежної» сторони чітко не окреслені, якісь сигнали від неї з відповідними натяками про план дій ще не поступали, а остаточне «височайше» рішення, яке може бути несподіваним і жорстким (пам'ятаймо РАН!), взагалі видається нам не на часі, бо в країні і без нас купа складних, невідкладних проблем, хоча у такому підсвідомому самозаспокоєнні може критися небезпечний для нас прорахунок.

З іншого боку, визнаємо: ми не готові до скільки-небудь суттєвих змін ще й з чисто персоніфікованих причин, оскільки нам притаманні й амбіції, й персональні образи, й упертість, і дещо завищена самооцінка аж до елементів сугестії і, чого гріха таїти, інтриги і погано приховуване небажання перебудовуватись, тобто щось робити за власною ініціативою без гарантій щось отримати, і надії, що все минеться завдяки вмінню загравати з владою, яке у минулі часи інколи забезпечувало бажаний захист від її підступів, а головне – свята віра у непохитну могутність нашого унікального президента у справі безстрокового збереження академічного *status quo* від будь-кого занадто рішучого і будь-чого несподіваного та неприємного.

На моє переконання, все це разом узятє, що, справді – де більше, а де менше – має місце, стримує нас, заважаючи мало-помалу удосконалюватися. Крім того, такому мило-стивому умиротворенню неабияк сприяє й те, що умови безпечного і корисного для країни існування в ній науки ніхто по-серйозному не обговорює і до такого всебічного обговорення не кличе – ні всередині академії, ні ззовні, включаючи найвищі щаблі державної влади – принаймні, мені це невідомо, хоча на поточному етапі сакраментальне питання «Що робити?» для нас майже найактуальніше.

Коли пробуєш усвідомити, хто ми є, з чого починали і до чого прийшли, то мимоволі згадуєш столітню історію академії і з подивом відкриваєш, що більша частина її діяльності в Україні прийшла не тільки на радянську добу, а й на особливо вражаючий період, коли вона на чолі з **Борисом Євгеновичем Патонем** перетворилася в одного з наукових гігантів, рівних якому в світі не так багато. На відміну від теперішнього радянське політичне керівництво дуже швидко, десь у 20-30-ті роки минулого століття, дійшло висновку, що прискорений поступ і зміцнення держави є неможливими без академії або, як зазначалося, низки спеціалізованих наукових установ, що знаходяться під одним «дахом», тобто входять до єдиної структури, яка має деякі преференції у порівнянні з іншими – самоврядність, позавідомчий статус, обмежену, але необхідну для творчої роботи свободу у виборі напрямів роботи та тематики, а також дозволене згори здійснення контролю власної діяльності. Водночас існувала жорстка вимога – максимальна зосередженість на практичних задачах соціалістичного будівництва та, в першу

чергу, на якомога більшому підвищенні обороноздатності вітчизни, що (і це не секрет) позначилося на її досягненнях у так званій «чистій», тобто фундаментальній, науці, де поступово наростало, перетворившись на хронічне, помітне відставання. Проте правлячі особи різного рангу, насправді домагаючись виконання планів партії та уряду, все ж сумлінно дбали і про задоволення виникаючих потреб науки. Тому, незважаючи на певні проблеми з вивченням фундаментальних проблем, повторю, що якщо мати на увазі неперервну модернізацію важко-промислового і воєнного секторів виробництва, яка здійснювалася завдяки передовим на той час науково-технологічним та інженерно-конструкторським розробкам, то загально-економічний паритет із найбільш розвиненими країнами капіталістичного табору був досягнутий і повністю визнавався світом.

Не можна при цьому не зауважити, що ті ж керівники різних державних інстанцій, включаючи чванливих бонз найвищого рівня (а таке властиве не тільки нашим), чомусь відчувають деяку сверблячку щодо втручання у наукові пошуки, начебто задовольняючи тим самим свою цікавість і обізнаність. Здавалося б, нічого страшного, але, з іншого боку, нас весь час супроводжувало і своє *know-how*: радянські так звані «компетентні органи» – органи безпеки і секретні служби – теж любили «стромляти ніс» у наукові справи, а фактично безперервно і дуже прискіпливо відслідковували відповідність отримуваних результатів ідеологічним догмам комуністичного режиму, і якщо помічали якісь, нехай дрібні, відхилення, миттєво і без зайвих формальностей вдавалися до організаційних заходів, які інколи набували характеру гучних кампаній з ознаками реформування та не дуже втішними для академії наслідками. Через подібну боротьбу за «чистоту науки» у Радянській Україні постраждали інформаційні технології, а також низка біологічних, історичних і українознавчих розділів. Що стосується відомих непоправних і численних людських жертв, то ще раз нагадувати про них просто не доречно.

Коли ж Україна отримала незалежність, обравши для свого цивілізаційного розвитку західну модель, то під гаслами демократизації і гласності ідея кардинального реформування її наукової сфери набула особливо широкого розголосу. Зокрема, академію звинувачували, що вона зберегла і попередньо сформовані структури, і десятиліттями вироблені уявлення про те, якими мають бути правильні стосунки «академія – влада», і звиклих до них, бо не знали іншого, активно працюючих дослідників з радянським менталітетом, які не завжди спокійно і в цілому з недовірою ставилися до пропонованих із метою втілення нововведень, якими б вони не були. Водночас словосполучення «академічна реформа» навіть без конкретики на диво швидко проникло у голови не тільки «мешканців» владних кабінетів, а й пересічних громадян. Про одну з них – об'єднання академії наук з вищою школою – йшлося вище, і на нього своїм свідомим вибором недвозначно і чітко відповів В.І. Вернадський.

Взагалі кажучи, це дуже добре, коли уряд переймається станом наукової галузі і шукає різноманітні шляхи підвищення ефективності роботи державних дослідницьких організацій, до яких, без сумніву, треба віднести і НАН України, оскільки офіційно проголошений країною курс на інноваційну знанієву економіку без підтримки з боку потужної науки стає не більше, ніж «маніловщиною», тобто пустим, нездійсненим маренням. Наука ж вимагає

достатньої кількості кваліфікованих кадрів, які, як усім відомо, «вирішують усе». У цьому сенсі існування та розвитку науки і освіти не можуть відбуватися незалежно. І мова може йти, насамперед, про подальше зближення сфер діяльності та зміцнення їхніх зв'язків, планування і проведення спільних досліджень, у яких поряд з науковцями повинні приймати участь студенти й аспіранти. Все це конче бажано та потрібно. Натомість, об'єднання з припиненням існування академії є неприйнятним, бо таке «реформування» нічого доброго не обіцяє і не покращить ані стану науки, ані виробництва наукової продукції, якою, повторюю, є лише нові знання. Саме останні, спочатку отримані, а згодом усвідомлені та розтлумачені, «переплавляються» у раніше невідомі, більш досконалі і менш шкідливі технології, пристрої, гаджети, товари народного вжитку, ліки, зброю тощо.

Якщо будь-які реформаторські пропозиції базувалися б на таких засадах, то, мені здається, академія сприйняла б їх як такі, що обіцяють певні конструктивні зміни у позитивному напрямку. Жодне ж інше реформування, варіанти якого пропонуються чи обговорюються, включаючи й те, що має направлятися положеннями прийнятого у 2016 році Закону України «Про науку та науково-технічну діяльність», не містить, як це не прикро, цієї основної для будь-якого дослідницького осередку задачі видобування знань, тобто примноження відомостей про закономірності існування живої і неживої природи, поглиблення наших уявлень про причини виникнення та перебіг різноманітних суспільних явищ і процесів, поповнення інформації про формування і еволюцію як окремих індивідуумів, так і різних їхніх угруповань – національних, громадських і громадянських, професійних, сімейних.

Висловлене моє бачення ролі науки в суспільстві спонукає до роздумів стосовно питання «Що ж все-таки варто робити під проводом реформування?», які дозволю собі озвучити, попри усвідомлення, що їх у мене ніхто не запитував, а також відсутності впевненості, що вони дійсно корисні. Єдине, у чому я не маю сумнівів і на чому хочу вкотре наголосити, це те, що головними або пріоритетними в академії наук (до речі, це відповідає її Статуту) мають бути фундаментальні дослідження, на які треба робити ставку і підтримувати в першу чергу, а не обіцянки багатьох наших шановних академіків і керівників інститутів зосередитись на нових матеріалах, проривних технологіях, прогресивних методах та практичних розробках.

Навіть визнаючи їхню велику затребуваність і загальну корисність, ставлюсь до них, до певної міри, скептично, бо не розцінюю як чисто академічні проблеми, хоча саме таке спрямування наукових досліджень нашої академії ще з радянських часів звикли розглядати як найбільш цінні, бо їх результати можна «помацати». Власне, за це їх любляють чиновники, які опікуються науковою галуззю, а також їхні високі начальники. Більше того, дослідження, які отримали у нас назву «орієнтовних» через те, що вони тим чи іншим чином мають безпосередній вихід у виробництво або здійснюються на замовлення державних чи приватних підприємств, натхненно приймаються суспільством, котре найбільш жваво і радісно реагує на заяви про застосування або впровадження з наступним поверненням коштів, витрачених на заздалегідь заплановану

вану роботу з чітко визначеною, зрозумілою метою. Для повноти інформації також додаю, що все частіше з'являються прогнози футурологів щодо деякої зміни з плином часу характеру науки, і все більше місця в ній займатимуть саме прикладні аспекти. Визнаю, ці можливі тенденції не варто повністю ігнорувати. Крім того, такого розвитку наукової сфери вимагає, як стверджується, громадянське суспільство, а точніше – кожний платник податків, на основі яких формується у тому числі й науковий бюджет країни.

Все так, не заперечую, але при цьому не можу забувати, що недостатня увага до фундаментальних досліджень потенційно більш небезпечна. Коли академію весь час продовжувати тримати під практичним прицілом, то будуть знешкоджені області досліджень, які прибутку не приносять і принести не в змозі. Це абстрактні розділи математики і теоретичної фізики, вивчення об'єктів космічного простору, будови матерії та Всесвіту тощо, багато філософських, гуманітарних і культурологічних українознавчих питань, пошуки національної ідеї, хоча при ретельному аналізі неважко впевнитися, що часто-густо непрямі результати фундаментальних досліджень, особливо у природничих напрямках, забезпечують нечувані і непередбачувані прориви. На них зросла тверда впевненість, на чому необхідно весь час наголошувати, що фундаментальна наука, виробляючи знання, є ні чим іншим, ніж первинним і потужним чинником економічного розвитку, а це твердження ніхто не спростував, бо і до них можна з повним правом віднести слова відомого українського прислів'я про хліб, перефразувавши: *знання – всьому голова*.

За прикладами далеко ходити не треба – так було з електрикою, ядерною фізикою, лазерами, Інтернетом і електронною поштою. Останні, до відома, з'явилися завдяки шуканому і в решті-решт знайденому розв'язку проблеми передачі і збереження колосальних обсягів різноманітних кількісних даних, що отримуються на прискорювачах при вивченні зіткнень елементарних частинок. До речі, відповідні експерименти вимагають дуже великого часу і дорогих приладів, із введенням у дію яких не завжди все просто.

З цього приводу існує повчальна історія: багато років тому, під час обговорення питання щодо виділення коштів на новий прискорювач для фундаментальних ядерних досліджень, один із впливових американських конгресменів висловився проти через їхню дорожнечу і очевидну далекість від практичних проблем ядерної оборони, на що керівник робіт влучно і пророчо зауважив: «*Так, до ядерного щита прискорювач жодного відношення не має, проте присутність в країні таких інструментів робить її вартою захисту*». Ну, як таку очевидну, проте глибоку думку довести до свідомості тих, від кого хоч щось залежить у підтримці науки?!

Водночас, акцентуючись на фундаментальній науці, необхідно мати на увазі, що вона має одну, притаманну лише їй, «фундаментальну» хибу, яка зазвичай викликає заперечення або не сприймається співтовариством, далеким від занять наукою, – це принципова неможливість прогнозувати бажаний результат дослідження і час на його отримання. Буває навіть неможливо скласти його план, оскільки багато чого тримається на інтуїтивних міркуваннях і відчуттях. Про це також писав засновник нашої академії у тих же «Нарисах»: «*Нові науки, які постійно виникають, створюються за своїми власними законами; ці закони ніяк не пов'язані ні з нашою волею, ні з нашою*

логією». А наш сучасник і видатна особистість **П.Л. Кануця** формулював це в інший спосіб, проголошуючи, що все те, що піддається плануванню, не є наукою.

Тому далекоглядною державною політикою сприяння науці була б не тільки і не стільки підтримка найбільш сильних підрозділів, як інколи пропонується, бо на всіх її все одно не вистачить, а пряма інституціональна підтримка всієї фундаментальної науки, що наукова спільнота, безумовно, прийняла б як довго очікувану системну реформу. На цьому тлі мають існувати й інші джерела додаткових фінансових можливостей – гранти, спецпрограми, а також винагороди у разі розв'язання відомої наукової або потрібної державі конкретної проблеми. Але найголовніше – повинно бути належне і незмінюване за часткою ВВП базисне фінансування, яке є запорукою всього іншого.

У чому воно полягає? У його відповідності ринковій ціні науки – є й така, хоча по-справжньому її у нас ніхто не підраховував. У той же час, з різних трибун і вуст (наприклад, міністра освіти і науки **Л.М. Гриневич**) лунають заяви, що фінансування наукової галузі значно зростає, а очікувана віддача не проглядається і не знаходить підтвердження (так ми не входимо до країн із зростаючими кількісними показниками щодо публікаційної активності (див. Рис. 3 і 4)). З приводу останнього зізнаюсь, що публічні заяви про збільшення бюджету, принаймні щодо НАН України, мені видаються лукавими, оскільки реально невелике зростання суми в абсолютних цифрах не покриває інфляцію, планові «підвищення» зарплатні бюджетників, а також воістину космічні тарифи. Якщо було б так, як виголошує пані міністр, то нехай спробує пояснити, чому переважна більшість науковців інститутів Відділення фізики і астрономії НАН України вже не перший рік працює неповний робочий тиждень за їхнім «власним бажанням»!

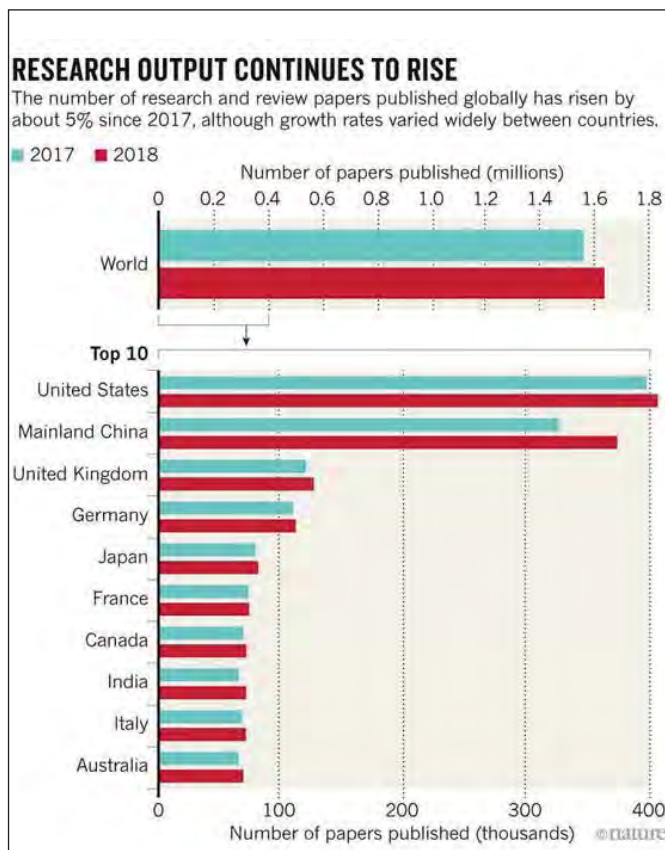

Рис. 3. Збільшення кількості публікацій у 2018 році у передових країнах відносно 2017 року, що свідчить про прискорення розвитку науки

Складається також враження, що плануючи річні бюджети, чиновники Міністерства фінансів України, а за ними й народні депутати ототожнюють академію з кількома сотнями її членів і тільки їх враховують у кошторисах. Проте академія – це не тільки академіки і її Президія, а десятки профільних установ, де проводять дослідження десятки тисяч відданих своїй праці науковців і обслуговуючий їхню повсякденну роботу, а також обладнання, висококваліфікований персонал. При цьому є інститути без жодного члена академії, як і чимало останніх працює поза академією – в установах освіти, промисловості, урядових тощо. Смішно також виглядає гордість міністра освіти і науки, що вітчизняні наукові результати є найдешевшими, якщо їх порівняти з еквівалентними, отриманими на Заході, але чомусь саме туди рвуться і молоді, і досвідчені науковці, де їхня праця здобуває адекватну витраченим розумовим і фізичним зусиллям оцінку. І чи може навести пані міністр хоч один приклад, де відкриття оцінюється у грошовому вимірі? Бо якщо воно справжнє, то воно стане безцінним!

Повертаючись до ринкового оцінювання вартості науки, необхідно розуміти, що отримання нових достовірних знань вимагає приладів, які мають забезпечувати найкращу серед відомих на даний момент точність вимірювань чи проведення останніх за якихось нових умов, а також перевершуючих ті аналітичні можливості, що зазвичай застосовуються. У протилежному випадку, отримані результати мають лише перевірочний характер, і їх неможливо опублікувати в престижному журналі, або, що теж буває, вони взагалі нікому не потрібні. Зате конче потрібні майстерні або досвідне виробництво, де можна швидко виготовити необхідні допоміжні прилади для виконання експериментів, що не можуть бути здійснені на стандартному обладнанні, яке неважко замовити і купити. Підтримка всієї інфраструктури разом із високим класними спеціалістами, які теж не є дешевою робочою силою, оскільки всі кордони відкриті, дійсно коштує дорого. Проте іншого, якщо ми справді хочемо вижити, не дано, бо класні наукові колективи створюються там, де наявні умови для роботи і життя відповідають ринковій

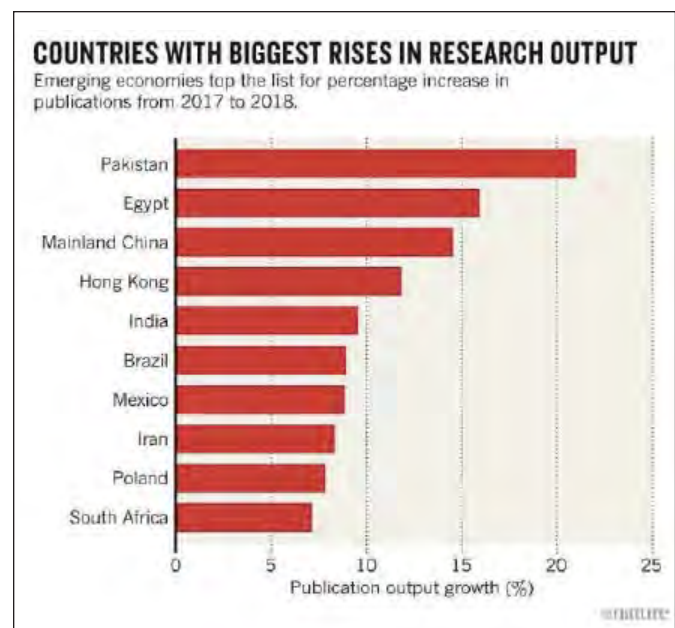

Рис. 4. Країни з найбільшим річним (2018/2017) приростом друкованої продукції.

ціні науки. При наявності таких умов у відповідних місцях виникають наукові центри, які стають місцем паломництва з усіх континентів і країн, де добре готують науковців, включаючи Україну. Наразі вихованців нашої академії і випускників наших вишів можна зустріти повсюдно – у колективах кращих центрів і лабораторій, де б вони не були розташовані.

Із вищесказаного стає очевидним: фінансування (хоча це ніяк не новина) є тим вирішальним чинником, що визначає, якої якості і якого рівня наука може завдяки йому бути вибудована.

Намагаючись хоча б приблизно оцінити, скільки в ринкових умовах коштує робота одного інституту, я звернувся до моїх іноземних колег, з якими спілкуюсь багато років, або до відкритих джерел. Мене, звісно, цікавили інститути фізичного профілю. Так от, наприклад, Інститут фізики твердого тіла в Дрездені (Німеччина) з чисельністю 120 співробітників має річний бюджет у межах 10 млн. євро, куди входять витрати на комунальне утримання лабораторій, закупівлю всього, включаючи офісне, обладнання, відрядження на конференції і, звісно, на заробітну платню персоналові. А такий же за параметрами київський Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України на ті ж потреби має 10 млн. грн. при великому обмеженні або вигаданих бюрократами окремих спеціальних приписах на ті чи інші статті витрат, рахуючи відрядження, які, насправді, майже виключені (особливо закордонні) через некороткий список забороняючих умов. Національний центр наукових досліджень (CNRS) у Франції, який за кількістю співробітників (26 000) і за задачами є практично тотожний нашій академії наук, має бюджет у 2.6 млрд. євро, а українська академія – в околi 4 млрд. грн. Чи потрібні якісь коментарі, коли середні вихідні витрати на одного співробітника «там» і «тут» різняться більше, ніж на порядок, а від нас вимагають результатів міжнародного звучання, і чи можна сприймати такі вимоги як справедливі?

Можна назвати й зарплати професорів університетів. Як я дізнався від свого приятеля, що викладає у відносно невеликому Університеті м. Лондон поблизу Торонто (Канада), їхня річна зарплата неоднакова – це залежить від факультету, спеціалізації, стажу, оцінки рівня викладання студентами тощо (але не від отриманих грантів, оскільки їх направляти на власну зарплатню заборонено, але, будь ласка, залучайте студентів, відкривайте позиції для постдоків, купуйте прилади, відвідайте конференції). При всьому тому їхня зарплата не буває нижчою за 100 тис. дол., і це зовсім не лауреати Нобелівських премій, а звичайні вчені і викладачі. Наші сумні (місячні або річні) зарплати всім відомі, а нормовані на середню по країні у доларовому еквіваленті вони вже не перший рік, як продемонстрував академік **Л.П. Яценко**, незважаючи на регулярні «планові» підвищення мінімальної зарплатні, мають стало спадаючу лінійну динаміку⁶ (див. Рис. 5). Дійшло до того, що в Національній академії доктор наук у середньому отримує зарплату, яка все більше відстає від згаданої середньої. Хіба можна таке вважати нормальним у країні, яка вишукує, на що направити зусилля, аби піднятися з сировинних колін?

Не буду продовжувати, все і так зрозуміло, про що пишу я і пишуть інші: за кошти, які загалом на науку виділяє наша держава, досконалий науковий продукт створити неможливо, а вже купити його – можна тільки мріяти. Тому, якщо про реформування НАН України говорити серйозно, а не так, як стверджується у дотепному вислові світлої пам'яті **Бориса Немцова** (див. епіграф), то для цього має бути підібрана така модель організації і мінімально необхідного штатного розкладу, яка б за всіма параметрами відповідала ринковій ціні науки. Решта озвучених пропозицій – злити з університетами або, що теж проговорюється, з галузевими академіями, з почестями випроваджувати людей, що досягли певного віку, на пенсію або знімати з посад внаслідок законодавчо обмеженого терміну заради створення кар'єрних ліфтів (для кого?), передати інститути до «своїх» міністерств і т.д., і т.п. – можна вважати нікчемними потугами, які окрім шкоди нічого доброго не дадуть ані науці, ані країні.

Іншою мовою – проблема сформульована, а от умови її розв'язання повинні, як на мене, визначитися головною метою будь-якого реформування академії при покладанні на неї як пріоритетної функції здобувача фундаментальних знань. Президент України, з яким ще потрібно вийти на зв'язок, Прем'єр-міністр і члени очолюваного ним Кабінету Міністрів, голова Верховної Ради і обрані до неї депутати мають усвідомити (причому якнайшвидше), що коли вони насправді, а не лише під час передвиборчої агітації, опікуються задачею оновлення, або, як тепер модно казати, апгрейду країни, і створення в ній необхідної для пришвидшення розвитку інноваційної економіки Національної академії наук, то прийдеться заплатити саме ринкову ціну. А це, враховуючи всі обтяжливі обставини, що склалися навколо і всередині нашої рідної України, зробити надзвичайно важко.

Тому ми, вчені, розуміючи нетривіальність і об'єктивну складність ситуації, теж не можемо спокійно сидіти, склавши руки, і чекати кращих часів чи, образно кажучи, «манни небесної». Наш прями́й обов'язок – вишукувати всі можливі

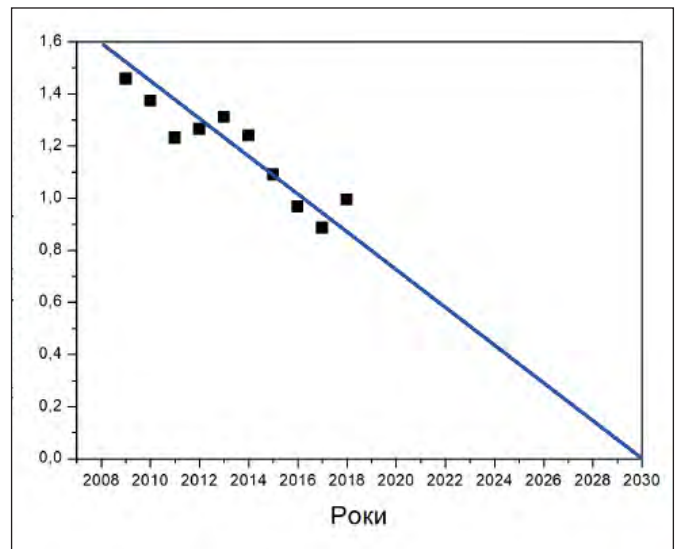

Рис. 5. Часова поведінка середньої зарплати по НАН України в одиницях середньої по країні з «прогнозом» її (зарплатні) асимптотичного зникнення через приблизно 10 років

⁶ Це ж стосується річних бюджетів НАН України, які за останні п'ять років – 2013–2018 – у доларовому еквіваленті впали від 406 млн дол. до 165 млн дол. (цифри вираховувалися за середньорічним курсом гривні).

ресурси в самій академії, проте не через пошуки шляхів здешевлення науки, а для того, щоб підказувати представникам владних структур найбільш оптимальні варіанти виведення її на світовий рівень, бо інакший нікого не задовольнить. Тягнучись до цього рівня, ми матимемо і труднощі, і незручності, і певні вимушені жертви, але ми мусимо все подолати, якщо відносимо себе до діячів науки, які мислять стратегічними державними категоріями, а не лише до її політиків, яким цікаві короткотермінові тактичні цілі.

Не будучи фахівцем у галузі економіки або юриспруденції, не можу сказати нічого путнього стосовно того, що нам треба зробити, аби стимулювати бізнес підключитися до легітимної і вигідної для нього підтримки наукових досліджень, без чого очікування гарантованого успіху реформування є проблематичним. І справді, вже напрацьований чималий світовий досвід вчить – без внеску приватного капіталу перевести виробництво на інноваційні рейки теж неможливо, і у розвинених країнах фінансування з боку бізнесових кіл не поступається державному, а разом вони сягають від 2-х до 4-х відсотків ВВП (зокрема, у країнах ЄС рекомендовано мати 3 %). Наша держава вважає, що й ~0.3 відсотка достатньо, що викликає сміх крізь сльози, а фактично – лише сльози, особливо коли дізнаєшся, що внесок наших приватних структур оцінити і назвати неможливо, оскільки його розмір практично непомітний – на рівні фінансового шуму. Але не розпочати неминучі зміни ми не маємо жодного права, і зволікання історія нам не пробачить.

Йдеться не про реформування заради реформування, а про свідомий вибір засад, на яких можна і треба реформувати Національну академію наук. Напевно, їх може й має бути декілька, але три з них я виділив окремо і пропонував би визнати їх фундаментальними і строго «захищеними»:

- 1) фундаментальні дослідження – головне призначення НАН України;
- 2) бюджет академії гарантується державою у розмірі, адекватному ринковій за всіма показниками ціні здійснюваних нею досліджень;
- 3) наявність законів, які б сприяли бізнесу допомагати науці через чесну конкуренцію, а науці стати такою, щоб бути цікавою бізнесу (себто бізнес бере на себе обов'язок приймати участь у розвиткові прикладних напрямів, які йому потрібні для власного ж становлення і зростання).

Мені можуть «по-прокурорськи» закинути: абсолютно нічого нового не пропонується, і знову цей невгамовний автор від імені таких же, як він сам, просить у держави грошей, нічого не обіцяючи навзаєм. Але є й «адвокатський» захист з боку країн, які завдяки розвитку та посиленню ролі науки подолали відсталість і красномовно свідчать, що саме на подібних принципах будуються взаємовигідні стосунки держави та її наукового співтовариства. Зазвичай такі стосунки непрості, зі своїми у кожній стороні інтересами та цілями, але обоюдоповажні, бо ґрунтуються на непорушному постулаті – одна сторона без іншої прожити не зможе, причому такі погляди засвоює і поділяє й суспільство в цілому. Отже, продовжую наполягати: не буде вирішена проблема достатнього фінансування науки, ніхто і ніде не говоритиме про Україну як про сильну, авторитетну державу, та й вона такою без належної науки ніколи не стане. Звертаю увагу, що в даному випадку я говорю про науку, а не про академію, де наука, власне, і робиться. А оскільки це так, то питання життя або смерті

академії співпадає з питанням бути чи не бути науці, а врешті-решт – жити чи не жити Україні. І це не пафос, а жорсткий виклик сьогодення.

Вище мова йшла про загальний бюджет, який має виділяти держава на основі бюджетного запиту самої академії. Проте саме по собі фінансування, залишаючись критично важливим, може використовуватися тією ж академією для підтримки інфраструктури, придбання приладів, реактивів, підвищення зарплат, підсилення видавничої справи тощо при одночасному збереженні всіх установ і форм їхньої роботи. А зміни потрібні, і для їхнього стимулювання я б спочатку пропонував передбачити й деякі додаткові витрати на ще нерозв'язані проблеми.

Одна з них, що викликає досить широке занепокоєння, – це очевидна невідповідність нашої структури наукових досліджень світовим, тому я би ввів в обіг поняття «структурний бюджет». Щоб бути зрозумілим, почну з того, що академія існує і живе в реальному науковому світі, фронт досліджень якого через нові відкриття і перехід частини раніше актуальних напрямів до розряду непершочергових, інколи прикладних із втратою флеру фундаментальності неперервно зазнає динамічних змін, і тим самим її (академії) пріоритетні напрями пошуків мають також час від часу піддаватися серйозній ревізії, аби хоча б не протирічити тому, що ми спостерігаємо.

Що мається на увазі, легко продемонструвати, скориставшись такою інформацією: 50–60 років тому школярі мріяли про ядерну фізику і космос, тому обирали для навчання фізичні або інженерні факультети, а студенти-випускники, які прагнули знаходитись на передньому краї науки, намагалися працювати в академічних інститутах чи в космічній галузі; приблизно 25–30 років тому ситуація змінилася, і настала ера молекулярної біології та біофізики, і найбільш популярними стали біологічні факультети, хоча фізичні і хімічні теж, до певної міри, зберігали свою привабливість, тому що відповідні знання були корисними і при вивченні біосистем. Сьогодні ми знаходимося на порі панування інформаційних технологій та наук про життя. Причому і перші, в яких все більшу зацікавленість викликає робототехніка, і другі, де на передні позиції виходить нейронаука або наука про живий мозок, поступово зближуються з метою створення і штучного мозку, який за можливостями не тільки не поступатиметься людському, а й матиме переваги, і розумних автоматів, спроможних замінити людину там, де це обумовлюється безпекою для її життя чи здоров'я. Як зазначив відкривач подвійно-спіралевидної структури ДНК *Джеймс Уотсон*, «мозок у XXI-му столітті відіграватиме ту ж роль, що й ген у XX-му». Якщо бути відвертим, то ця – третя – наукова революція пройшла поза Україною через нашу крайню бідність і застарілість вітчизняного приладдя. Означена проблема не має простих рішень, тому, поза сумнівами, плавна перебудова структури досліджень є частиною реформування нашої академії, що вимагає окремої статті розходів. Мені також здається, що воно має бути самореформуванням, яке академії цілком по силах.

Ще один очевидний додатковий і теж надзвичайно важливий бюджет я визначив як «віковий». Справа в тому, що треба щось робити, коли не зі своєї вини академія вже не один рік поспіль і зменшується, і старіє, причому обидва явища відбуваються паралельно. Про це свідчить

невблаганна статистика – майже половина, якщо не більше, дослідників в Україні досягли пенсійного віку або переступили його. Знижується й їхня кваліфікація, бо число захистів, принаймні у природничих і інженерно-технічних дисциплінах, помітно спадає, уступаючи колосальному і абсолютно невиправданому потоку новоявлених політологів, юристів, економістів, медиків і особливо педагогів з науковими ступенями. Водночас добре підготовлені спеціалісти з природничих наук залишають рідні пенати і віддають свої знання там, де вони потрібні і на них є попит. Я іноді з тривогою думаю, що коли у найближчі 5 або 7 років ситуація не зміниться і ми не знайдемо дієвих важелів затягти молодь у вітчизняну науково-освітню сферу, то про відновлення академії, а далі і про плани створення інноваційної економіки в Україні, можна буде забути.

Аналізуючи причини, що змушують освічену молодь (і не тільки її) залишати країну, приходжу до висновку, що найголовніша з них – це втрата престижу наукових професій, які державою практично не затребувані, бо вона обрала для свого розвитку економічно непривабливу експортно-сировинну модель, прирікши себе на деіндустріалізацію, деградацію та індивідуальність і до науки, і до її значних можливостей. З цього закономірно випливають й багаторічні ганебно низькі відсотки, якими держава нібито підтримує науку, а насправді її знищує, бо рівень фінансування науки в Україні не забезпечує ані зарплат науковців, ані лабораторного обладнання, що узятє разом сприяє зменшенню інтересу молоді до дослідницької роботи. Я вже не кажу, якою кількістю бюрократичних обмежень супроводжуються, як зазначалося, будь-які спроби придбати якесь нове, унікальне і вкрай потрібне обладнання – це стосується навіть комп'ютерів, що купуються за позабюджетні кошти. Наведене вище порівняння бюджетів окремих інститутів, що працюють на Заході і у нас, також є поясненням, чому потік спеціалістів «Україна – закордон» є однонаправленим – звідси туди. У результаті, ми живемо не у природному стані регулярної зміни поколінь, а в неприродному – їхнього бажано швидкого відродження, якщо ласкою влади буде сформовано «віковий бюджет», який крім усього іншого буде містити допомогу держави у вирішенні житлового питання, особливо болючого для молодих вчених. Самостійно зробити тут щось радикальне академія неспроможна.

Я певен, штучно запобігти відтоку молоді в інші краї неможливо. Спочатку уряд має сформувати запит на наукові знання, оскільки без цього вчені направляються саме туди, де можуть прикласти свої таланти. А якщо відповідні умови будуть створені на Батьківщині, могу відповідально стверджувати, що ні у кого не виникне не тільки бажання, а навіть і думки щось десь шукати – як відомо, від добра добра не шукають. Молоді залишатимуться вдома, коли відчують, що країна розвернулася у бік сучасної науково-технологічної революції і побудованому на ній сектору реальної економіки. Більше того, відтік не тільки спаде, а й змінить напрям – до нас потягнуться іноземні фахівці, і це буде надійний показник, що справи в країні справді зрушили на краще.

⁷ Перші сигнали про нього (можливе і начебто швидке реформування) вже прийшли: не далі ніж 6 червня 2019 року експерт Президента *В.О. Зеленського* з питань науки і освіти доктор технічних наук *С.В. Бабак* у великому інтерв'ю інтернет-газеті «Цензор.НЕТ» серед іншого заявив таке: «*Треба міняти управління наукою в країні в корні. Необхідні зміни в НАН України... Ми повинні розуміти, яку систему освіти і науки ми хочемо бачити у 2030 році. Ми розробимо план на найближчі 5 років*». Про залучення працівників НАН України до підготовки відповідних документів, на жаль, не йшлося.

На завершення знову задам запитання, винесене у заголовок – *реформуватися чи не реформуватися?* Моя щира відповідь на нього не є секретом: так, бо без змін ми не виживемо самі та не витягнемо з прірви країну. І тут я особисто свої надії покладаю не лише на освічених людей – інтелектуалів, бо гарна освіта – лише необхідна умова успішного реформування будь-чого.

Є, як мені думается, ще й додаткова, т.зв. достатня, умова: реформами мають займатися інтелігенти – спільнота людей, які чужий біль відчують сильніше за свій, відрізняються підвищеним ступенем порядності та відповідальності.

Колись, рівно 100 років тому, у 1919 році, лідер більшовиків і керівник Радянської Росії *В.І. Ленін* у листі до *О.М. Горького*, будучи невдоволеним, що інтелігенція не хоче приймати участь у побудові нового ладу, назвав інтелігентів «*лакеями капітала, м'ящими себя мозгом нации. На самом деле это не мозг, а говно*». Так, дійсно цей прошарок суспільства великого бажання такої участі тоді не виявляв, бо бачив, якою невиправданою кров'ю відбувалося це будівництво.

Я ж, слідом за великим російським філософом *М.О. Бердяєвим* впевнений, що «*інтелігенція є найкращою частиною суспільства, найбільш освіченою, найбільш розвиненою, найбільш благородною, найбільш талановитою і творчою, вона є сіллю землі, справжньою виразницею народного духу, носієм його ідеалів, а не інтересів*».

Чудові слова, і я навіть їх лише задля того, щоб нагадати владі різних рівнів – особливо представникам команди новообраного Президента, – що вони повинні переосмислити і викреслити зі своєї свідомості старе недовірливе ставлення «верхів» до української інтелігенції – наукової, гуманітарної, творчої, – яка є рушійною силою суспільства, його надією і авангардом. Якщо таке переосмислення станеться і влада почне, як обіцяє, діяти по-новому, у напрямку всеосяжної підтримки науки, Україна посяде достойне місце серед провідних, технологічно і соціально розвинених країн. Якщо ж, не приведи Господи, такого не відбудеться, то вона залишиться там, де й знаходиться тепер – у хвості потяга, якому зелене світло у прекрасне майбутнє запалити буде нікому.

Такими «запальниками» світлофора, повторю, можуть бути і наразі є лише наука та її сумлінний, вірний служитель – високоінтелігентний і висококваліфікований штат НАН України, яка сьогодні потребує не стільки негайного, скільки послідовного, а головне – розумного реформування⁷, що принесе зміни на краще і сприятиме перетворенню академії в елітну, авторитетну і глибоко шановану всіма верствами населення країни структуру, бажання працювати в якій у наступних поколіннях відродиться і знову стане мрією. ■